

САФОНЧИК ОКСАНА ІВАНІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ

Сімейні правовідносини виступають як тривалі. Ця особливість визначається метою правовідносин. Реєстрація шлюбу має за мету: створення сім'ї, існування якої передбачається в принципі на весь період життя подружжя; батьківські правовідносини щодо виховання й утримання дітей. Тривалий характер сімейних правовідносин значною мірою визначається тим, що в їх основі лежать необмежені часом суспільні відносини спорідненості або інші близькі відносини між особами (усиновлення, шлюб).

На вимоги, що випливають із сімейних правовідносин, не поширюється позовна давність, за винятком випадків, зазначених у законі. Ці обставини не можна обмежувати строком, вони за своєю природою призначені до тривалого існування. Сімейно-правові відносини часто виникають як безстрокові, бо подружні права й обов'язки продовжують все життя.

Водночас є сімейні відносини, які обмежуються строком, але вони характеризуються певною тривалістю. Наприклад, батьківські права й обов'язки щодо виховання дітей продовжуються і по досягненні дитиною 18 років.

Для дослідження питань щодо шлюбу як підстави виникнення шлюбних правовідносин необхідно визначити поняття сім'ї, яке розрізняють у соціологічному та юридичному розумінні.

У соціологічному розумінні сім'я – це сімейний союз осіб, що ґрунтується на шлюбі чи спорідненості, пов'язаний особистими чи майновими відносинами, взаємною підтримкою та вихованням дітей [7].

В юридичному розумінні сім'ю складають особи, які проживають разом, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки (ст. 3 СК України). Сім'я є первинним і основним осередком суспільства.

Подружжя вважаються сім'єю і тоді, коли чоловік і жінка у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають разом. Однак дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли разом з ними не проживає.

Із створенням сім'ї між її членами починають виникати сімейні відносини. Коло таких відносин є неосяжним. Але не всі з них регулюються нормами права. Відносини любові, довіри, взаємоповаги тощо не можна врегулювати нормами права. Норми права можуть лише сприяти розвитку цих відносин, а регулюються такі відносини нормами

моралі. Однак більша частина найвагоміших сімейних відносин регулюється сімейним законодавством. Такі відносини називаються сімейними правовідносинами. Під ними слід розуміти суспільні відносини, що врегульовані нормами сімейного права, учасники яких пов'язані особистими і майновими правами й обов'язками та які виникають із шлюбу, спорідненості, усиновлення, прийняття дітей на виховання. У деяких випадках сімейні відносини можуть виникати і при встановленні опіки і піклування.

Однією з особливостей сімейних правовідносин є те, що суб'єктами цих відносин можуть бути тільки громадяни, а не юридичні особи.

Без визначення правового змісту термінів «шлюб» і «сім'я» стосовно сімейного права неможливо визначити положення щодо підстав виникнення шлюбних правовідносин.

У правовому сенсі, юридичний шлюб визначався як союз чоловіка і жінки з метою співжиття, заснований на взаємній згоді та укладений у встановленій формі [4, с. 95–100].

В юридичному енциклопедичному словнику шлюб визначається як вільний, добровільний союз, заснований на почуттях взаємної любові й поваги, який укладається для створення сім'ї та породжує взаємні права й обов'язки для подружжя [1].

Окремі вчені визначали шлюб як «вільний, рівноправний, як право, довічний союз чоловіка і жінки, укладений з дотриманням умов і порядку, передбачених законом, спрямований на створення сім'ї і який не породжує в них особистих та майнових подружніх прав і обов'язків» [2, с. 193]. Інші вчені звертали увагу на те, що шлюб – це союз чоловіка і жінки з метою створення сім'ї [3, с. 63]. Шлюб розглядався як союз, спрямований на продовження людського роду, тобто на народження і виховання дітей, а не як договір або угода. Дійсно, у переважній більшості шлюбні відносини виникають саме з цією метою. Але виділяти тільки цю мету як головну є безпідставним, оскільки народження та виховання дітей є не обов'язковою ознакою шлюбу у зв'язку з тим, що шлюб можуть укладати особи, які через певні обставини не спроможні мати дітей. Однак це не є перешкодою для вступу в шлюб.

Також окремі вчені стверджували, що шлюб – це укладений у встановленому порядку з дотриманням вимог закону добровільний і рівноправний союз чоловіка і жінки, який спрямований на створення сім'ї та породжує взаємні права й обов'язки [5, с. 28–32].

Наведені визначення шлюбу можна звести до його конкретних ознак: шлюб – це союз (не правочин, не договір, а саме союз) чоловіка і жінки, заснований на моногамному зв'язку; шлюб – це вільний союз. Вступ у шлюб є добровільним і вільним, так само як вільним є і припинення шлюбу шляхом його розірвання; шлюб – це рівноправний союз чоловіка і жінки, які вступають у шлюб рівноправними як відносно особистих прав, так і відносно майна, що було нажито спільною працею під час перебування в шлюбі; шлюб – це союз, що укладається в установленій державою формі, тобто державні органи, які

реєструють шлюбний союз, ставлять до нього низку вимог, передбачених законом.

Шлюб є основою сім'ї. Тому, на думку деяких авторів, доцільно визнати шосту ознаку шлюбу: мету створення сім'ї. І хоч на практиці часто зустрічалися випадки укладення шлюбу без створення сім'ї, сімейне законодавство такі шлюби визнавало недійсними за мотивом їх фіктивності [6, с. 211; 8, с. 125].

На жаль, у нашому законодавстві на сьогоднішній день немає повністю сформульованого визначення шлюбу. Частина 1 ст. 21 СК України говорить про шлюб як про сімейний союз чоловіка і жінки, зареєстрований в органі реєстрації актів цивільного стану. Наведене вище визначення не містить у собі деяких важливих ознак, які притаманні шлюбу: немає вказівки на наявність вільної згоди чоловіка і жінки (ч. 1 ст. 51 Конституції України); у визначенні не сказано про принцип одношлюбності (ст. 25 СК України), немає вказівки про моногамність; не зазначено, що подружжя мають рівні права й обов'язки (ст. 51 Конституції України); не йдеться про правові наслідки шлюбу, оскільки відповідно до ст. 36 СК України шлюб – підстава для виникнення прав і обов'язків подружжя.

Багато ознак, що притаманні шлюбу в наш час, знаходяться в різних статтях, у той час як ст. 21 СК України отримала назву «поняття шлюбу» і логічно було б у цій статті навести розширене визначення шлюбу.

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо розширене визначення поняття шлюбу: шлюб – це сімейний союз двох рівноправних фізичних осіб не споріднених кровно між собою, які проживають однією сім'єю, ведуть спільне господарство, мають взаємні шлюбні права й обов'язки, і який може бути зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану в установленому законом порядку.

Список використаних джерел:

1. Антологія української юридичної думки: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.; упоряд.: Я. М. Шевченко, І. Б. Усенко, Г. П. Тимченко та ін.; відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ, 2003. Т. 6: Цивільне право. 583 с.
2. Бошко В. И. Очерки советского семейного права. Киев : Наук. думка, 1952. 371 с.
3. Маслов В. Ф. Советское семейное право. Киев : Вища шк., 1982. 437 с.
4. Сафончик О. І. Деякі питання правової природи шлюбу. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Одеса : Юрид. літ., 2007. Вип. 33. С. 95–100.
5. Сафончик О. І. Теоретичні аспекти шлюбно-сімейних правовідносин. Часопис цивілістики: наук.-практ. журн. НУ «Одеська юридична академія». Одеса : ПП «Фенікс», 2015. Вип. 21. С. 28–32.
6. Сімейне право України: підручник / Т. В. Боднар та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 520 с.

7. Цивільне та сімейне право України: навч.-практ. посіб. / за ред. Є. О. Харитоновна, А. І. Дрішлюка. 2-е вид., перероб. та доп. Харків : Одіс-сей, 2003. 584 с.
8. Юрченко О. Ю. К вопросу о классификации актов гражданского состояния. Власть закона. 2013. № 4. С. 124–132.

Ключові слова: шлюб, сімейні правовідносини, сімейне законодавство України, Сімейний кодекс України.

Key words: marriage, family legal relations, family legislation of Ukraine, Family Code of Ukraine.

ЧАНИШЕВА АЛІНА РАШИДІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЗАВДАТКУ

У чинному законодавстві та науковій літературі завдаток визнається одним із способів забезпечення виконання зобов'язань. Але таке твердження про «основне призначення завдатку», як видається, є вельми дискусійним, оскільки є правові категорії, що є стимулами для боржника виконати свої обов'язки в зобов'язанні більшою мірою, ніж завдаток, але які засобами забезпечення в науці не визнаються. Такими стимулами є не тільки цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань, а й, зокрема, розрахунок боржника на те, що виконання ним свого зобов'язання буде стимулювати іншу сторону двостороннього договору до виконання зустрічного зобов'язання. Тому в перспективі від визнання завдатку способом забезпечення виконання зобов'язань доцільно було б відмовитись.

За своєю сутністю завдаток в перспективі повинен бути визнаний видом цивільно-правової відповідальності, як і неустойка. Правова конструкція завдатку має всі ознаки виду, що належить до роду цивільно-правової відповідальності. Зокрема, вона покладає на боржника у відповідному зобов'язанні додаткове обтяження, що є сутнісною ознакою цивільно-правової відповідальності як роду. Таке розуміння сутності завдатку суперечить деяким положенням чинного цивільного законодавства і навіть структурі ЦК України.

Пошук сутності завдатку не може обмежуватися тільки змістом чинного цивільно-правового регулювання. Оскільки завдаток за своєю сутністю є видом цивільно-правової відповідальності, то він і повинен регулюватися загальними положеннями про цивільно-правову відповідальність та спеціальними правовими нормами, що віддзеркалюють специфіку завдатку. Відтак законодавчі положення про завдаток повинні бути перенесені із глави 49 «Забезпечення виконання